

Identifying the Components of an Educated Person from a Philosophical Perspective

Mazhar Babaee^{✉1} | Parastoo Salehi²

1. Corresponding Author, Assistant Professor, Department of Educational Sciences, Farhangian University, Iran. E-mail: m.babaie@cfu.ac.ir
2. B.A. Student in Education of Exceptional Children, Department of Educational Sciences, Farhangian University, Iran. E-mail: parastosalehi8137.8137@gmail.com

Article Info

Article type:

Research Article

Article history:

Received 27 January 2024

Received in revised form 12 February 2024

Accepted 05 March 2024

Published online 21 March 2025

Keywords:

Educated Person,
Philosophical Components,
University Professors,
Philosophical Reflections.

ABSTRACT

The aim of the current research was to identify the philosophical components of an educated person. The research approach was qualitative with an interpretative paradigm, and the methods of documentary-library, descriptive-analytical research and the "philosophical analysis" research method of analytical analysis were used. The research field included 11 professors of Farhangian University of Kurdistan province in the academic year of 1402-1401, who were selected using criteria-based purposeful sampling. The research tool included an in-depth, semi-structured interview conducted by the researcher. The research findings were presented in three areas: knowledge components, moral components and personality components. The results showed that, in general, from a philosophical point of view, educated people have special, different, and outstanding characteristics compared to others in all three fields of knowledge, ethics and personality. So that any movement, speech or behavior of educated people shows their high level of education. However, it should be kept in mind that educated people are different from each other and have a plurality of attitudes, and despite having many commonalities, they are not all the same in all criteria; Therefore, it is difficult to find people who have all these characteristics together.

Cite this article: Babaee, M., & Salehi, P. (2025). Identifying the Components of an Educated Person from a Philosophical Perspective. *Journal of Philosophical Investigations*, 19 (50), 173-192. <http://doi.org/10.22034/JPIUT.2024.60288.3694>

© The Author(s).

Publisher: University of Tabriz.

Extended Abstract

Introduction

Educating is a concept with numerous examples that have been explained in different periods and cultures. The term "educated person" is considered to be roughly synonymous with words such as "perfect person", "standard person", "self-fulfilling person", "wise person", "wise person", etc.

Educating has always been one of the important philosophical topics. One of the important functions of philosophy is reflecting on fundamental human questions and trying to answer them. European and Western thinkers from the ancient Greek era, the Middle Ages, and the Renaissance to the contemporary period have dealt with the issue of the cultured man. Also, the great philosophers and educators of Islam and the East have provided valuable opinions and views about the cultured human being and its characteristics. In addition, the discussion of education is a broad discussion and is not limited to philosophical discussions; Rather, people from other scientific fields have also theorized in this field.

Although the stated components have a high variety, they have not been able to provide a coherent and comprehensive view of the components of education that are rooted in the deep intellectual foundations of people and goes beyond different schools and sciences. Achieving general and coherent components is possible only by going through the transverse characteristics of man and looking at his essence. The explanation and description of this perfect essence is possible not only by describing one dimension of his wide dimensions but with a deep, multifaceted, analytical and philosophical view.

It is not long since the term "educated man" became popular, so this important topic has not been addressed as it should be, and its examples are somewhat ambiguous. In different eras, the components of an educated person have been discussed, but they have been scattered and under different titles. Therefore, none of them have explained these components under the title of education components from a philosophical point of view, according to the conditions of the present age and from the perspective of educated educators at the level of society. Therefore, examining the points of view of university professors, as educated people who are experts in their work, are closer to the educated strata in society, and are aware of the basics, principles and methods of training this group of people, can help us achieve more comprehensive components of an educated person. Considering the fact that from the point of view of education, the main essence of a human being is considered and ethnic, family, job affiliations, etc. are not prioritized; Therefore, examining the views of such people in relation to the philosophical components of education can provide a more coherent and complete view of an educated person.

Philosophical components of an educated person

In order to obtain the components, an in-depth, semi-structured interview was conducted with 10 professors of Farhangian University of Kurdistan province in the academic year of 1402-1401. The selection criteria were the education of professors in fields related to humanities (in general) and educational sciences, in particular, not specifically, having a history of related studies and research. After analyzing the opinions of these professors, the philosophical components of an

educated person were obtained in three fields: knowledge characteristics, moral characteristics, and personality characteristics.

Results

The results of the analysis of the components showed that educated people are more prominent than others in the field of science and knowledge and are excellent and exemplary in learning science and teaching it to others; they are not limited to a specific scientific field and have a multifaceted and holistic view of issues. In the teaching of science, they pay enough attention to the way of teaching and the capabilities of the learners. They excel in the field of ethics, have the most desirable moral traits, and are far from moral harm. In the field of personality traits, educated people are different from others; they have a multidimensional and complex personality that is difficult to discover all their features and capabilities; they have an impenetrable personality that others cannot easily control; they have a role model and guiding personality that others are influenced by them, they are people who have the ability to interact constructively with others, and at the same time, they have a quiet and peaceful personality. Educated people have an analytical and curious personality and have a different perspective and worldview from others. In fact, the personality of cultured people is such that any movement, speech or behavior shows their high level of culture and wisdom and makes others happy. Therefore, the superiority of their personality is not limited to time and situation, and they are universally accepted. In general, cultured people, in every way, have prominent and superior characteristics from others, which makes them superior and nobler than others, who have thoughts, speech and behavior different from others. However, it should be kept in mind that it is not possible to find all the mentioned characteristics in a particular person, and it is not possible to expect a cultured person to have all the mentioned components completely; It is also obvious that educated people are allowed to make mistakes, but the limits and repetition of errors in these people are less than the general human population. Considering all this.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

شناسایی مؤلفه‌های انسان فرهیخته از منظر فلسفی

مظهر بابایی^۱ | پرستو صالحی^۲

۱. نویسنده مسئول، استادیار، گروه علوم تربیتی، دانشگاه فرهنگیان، ایران. رایانامه: m.babaie@cfu.ac.ir

۲. دانشجوی کارشناسی آموزش کودکان استثنایی، گروه علوم تربیتی، دانشگاه فرهنگیان ایران. رایانامه: parastosalehi8137.8137@gmail.com

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۱/۰۷ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۱۱/۲۲ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۲/۱۵ تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۰۱/۰۱ کلیدواژه‌ها: انسان فرهیخته، مؤلفه‌های فلسفی، اساتید دانشگاه، تأملات فلسفی	هدف پژوهش حاضر، شناسایی مؤلفه‌های فلسفی انسان فرهیخته بود. رویکرد پژوهش، کیفی با پارادایم تفسیری بود و از روش‌های پژوهش اسنادی - کتابخانه‌ای، توصیفی - تحلیلی و روش پژوهش «تحلیل فلسفی» از نوع تحلیل تجزیه‌ای، بهره برده شد. میدان پژوهش، شامل ۱۱ نفر از اساتید دانشگاه فرهنگیان استان کردستان در سال تحصیلی ۱۴۰۱-۱۴۰۲ بود که با استفاده از نمونه‌گیری هدفمند معیارمحور، انتخاب شدند. ابزار پژوهش، شامل مصاحبه عمیق نیمه‌ساخت‌یافته محقق ساخته بود. یافته‌های پژوهش در سه زمینه: مؤلفه‌های دانشی، مؤلفه‌های اخلاقی و مؤلفه‌های شخصیتی ارائه شد. نتایج نشان داد که به‌طور کلی، افراد فرهیخته از منظر فلسفی، در هر سه زمینه دانشی، اخلاقی و شخصیتی دارای ویژگی‌هایی خاص، متفاوت، برجسته و سرآمد، نسبت به دیگران اند. به‌طوری‌که هرگونه حرکت، گفتار یا رفتار افراد فرهیخته، سطح بالای فرهیختگی آنان را نشان می‌دهد. باین‌حال، باید این نکته را در نظر داشت که افراد فرهیخته با یکدیگر متفاوت‌اند و کثرت نگرشی دارند و علی‌رغم داشتن اشتراکات زیاد، همه آنها در تمام معیارها یکسان نیستند؛ لذا به‌سختی می‌توان افرادی را یافت که تمامی این ویژگی‌ها را یکجا، دارا باشند.

استناد: بابایی، مظهر؛ و صالحی، پرستو. (۱۴۰۴). شناسایی مؤلفه‌های انسان فرهیخته از منظر فلسفی. پژوهش‌های فلسفی، ۱۹ (۵۰)، ۱۷۳-

<http://doi.org/10.22034/JPIUT.2024.60288.3694> ۱۹۲

© نویسندگان.

ناشر: دانشگاه تبریز.

مقدمه

فره‌یختگی، از ریشه فره‌یختن، کلمه مرکبی است از فر و هیختن/هختن/آهختن/آهیختن و آمیختن در معانی: «ادب‌آموختگی، مؤدبی، علم‌آموختگی، ادب‌کرده، مؤدب، ادب‌آموخته، ادیب، عالم و تربیت‌کردن» (معین، ۱۳۷۵، ۲۵۳۹، ج ۲) آورده شده است. همچنین این مفهوم، از ریشه‌ی فره‌خته و در معانی: «وضع و حالت فره‌یخته، فره‌یخته، برخورددار از سطح والایی از دانش، معرفت، یا فرهنگ» (انوری، ۱۳۸۶، ۵۳۴۹، ج ۶) آمده است. فره‌یختگی مفهومی با مصادیق متعدد است که در ادوار و فرهنگ‌های مختلف، اقدام به تبیین آن شده است. واژه انسان فره‌یخته با کلماتی همچون انسان کامل، انسان معیار، انسان خودشکوفاء، انسان خردمند، انسان حکیم و... به طور تقریبی مترادف در نظر گرفته شده است. در اکثر متون فلسفی نیز منظور از انسان کامل یا سالم، انسان دارای کمال عقلی و ذهنی است، به‌طوری‌که دارای کمال در فره‌یختگی است و تفاوت مفاهیم، تنها در حالت‌های صوری واژگان است نه در اصل معنا.

فره‌یختگی همواره یکی از مباحث مهم فلسفی بوده است. «یکی از کارکردهای مهم فلسفه، تأمل درباره پختگی بشری و تلاش برای تربیت انسان کامل و فره‌یخته است. اینکه انسان فره‌یخته چگونه انسانی است و با چه معیارها و ویژگی‌هایی، می‌توان چنین انسانی را به‌منزله محصول تربیت، محک زد، همواره سؤال اساسی فیلسوفان بوده است» (صحبت لو و همکاران، ۱۳۹۶، ۸۱)؛ لذا در تمامی ادوار تاریخی، متفکران به دنبال توصیف و تبیین انسان برتر و دارای کمالات بوده‌اند.

انسان فره‌یخته محدود به یک برهه زمانی خاص یا ناحیه جغرافیایی و فرهنگی ویژه نیست؛ «سوفیست‌ها اولین افرادی بودند که در این زمینه، نظریه‌پردازی کردند. از نظر سوفیست‌ها، انسان تربیت‌یافته و نیک‌بخت با یادگیری مهارت‌های انضمامی، نظیر سخنوری و کاربست این مهارت‌ها در زندگی اجتماعی، شکل می‌گیرد» (شفیعیون و کلباسی اشتری، ۱۴۰۱، ۵۵). «متفکران اروپایی و غربی از عصر یونان باستان، قرون وسطا و دوره رنسانس تا دوره معاصر، به مسئله انسان فره‌یخته پرداخته‌اند. همچنین فیلسوفان و مربیان بزرگ اسلامی و مشرق‌زمین، درباره انسان فره‌یخته و ویژگی‌های آن نظرات و دیدگاه‌های ارزشمندی ارائه کرده‌اند» (صحبت لو و همکاران، ۱۳۹۶، ۸۴). علاوه بر این، بحث فره‌یختگی، مبحثی بین‌رشته‌ای بوده و صرفاً در مباحث فلسفی خلاصه نمی‌شود؛ بلکه افرادی از سایر رشته‌های علمی نیز در این زمینه، نظریه‌پردازی کرده‌اند. برای نمونه، در حوزه جامعه‌شناسی، «به اعتقاد دورکیم^۱، هر جامعه‌ای انسان آرمانی مخصوص به خود را دارد» (شارع‌پور، ۱۴۰۱، ۱۷). در حوزه روان‌شناسی، مازلو^۲ به توصیف شخصیت مطلوب و انسان خودشکوفاء که در همان جهت انسان فره‌یخته است، پرداخت.

او ویژگی‌های افراد خودشکوفاء را داشتن درک درستی از واقعیت، توانایی پذیرش خود و دیگران، طبیعی بودن، مشکل محور بودن، به‌عوض خودمحور بودن، علاقه‌مند به‌تنهایی و خلوت، مقاومت در برابر هم‌شکل شدن با دیگران و همدلی نسبت به دیگران، توصیف کرده است (سیف، ۱۳۹۲، ۲۴۵).

در میان اندیشمندان اسلامی نیز بحث ملاک‌های انسان فره‌یخته، مطرح بوده است. برای نمونه:

¹ Durkheim

² Maslow

انسان کامل در عرفان اسلامی، انسانی است که جامع اسماء و صفات خداوند است و روح و جان او چنان صیقل یافته که وجه خدا را به تمام و کمال، منعکس ساخته است (شاکر و موسوی، ۱۳۸۹، ۱۹).

انسان کامل، نه انسان عابد، زاهد، عاقل، عاشق و... می‌باشد؛ بلکه انسان کامل، انسانی است که تمام ارزش‌های انسانی، به طور هماهنگ و متوازن، در او رشد یابد (بهرامی قصرچمی، ۱۳۹۵، ۲۰).

انسان هنجار یا معیار، انسانی است که از دو نظر حائز اهمیت است: دستیابی فرد به سطح مطلوب شخصیتی، آرامش روان، معناداری و پویایی حیات؛ ارائه الگویی عینی برای تلاش و شکوفایی سایر افراد در راستای کشف هویت خود و برخورداری از حیات انسانی مطلوب و رضایت‌بخش (موسوی مقدم، ۱۳۹۳، ۳۳).

انسان فرهیخته در نظریات ابن‌سینا نیز به طور ویژه، مورد توجه بوده است؛

انسان فرهیخته سینوی با ویژگی‌هایی مانند: داشتن ایمان به خدا، عقل ورزی، برخورداری از اخلاق نیکو، طالب دانش، تندرست، باسواد و صاحب شغل، معرفی شده است (صحبت لو و همکاران، ۱۳۹۶، ۸۱).

البته «نظریه انسان کامل در آثار اندیشمندان اسلامی، به صورت پراکنده مطرح بوده است» (بخشنده بالی و همکاران، ۱۳۹۵، ۵۱) به گونه‌ای که جامعیت نداشته‌اند؛ بلکه برای کمال در فرهیختگی، مؤلفه‌هایی پراکنده و در منابع گوناگون، ذکر شده است. در پژوهش‌های متعددی، شرایط و ویژگی‌های انسان برتر و فرهیخته از نگاه فلسفی، مورد بررسی قرار گرفته است. در تعدادی از پژوهش‌ها، تعامل نگاه فلسفی و مؤلفه‌ها مطرح بوده است. قربانی سی‌سخت و همکاران (۱۴۰۱) خاستگاه و مبانی فلسفی ترانسان، سعادت و علی زمانی (۱۴۰۱) ویژگی‌های انسان سعادت‌مند در فلسفه ارسطو و ابن‌سینا، صادق‌زاده قمصری (۱۳۹۶) نقش کمالات عقلی در سعادت از نگاه ابن‌سینا و خزاعی (۱۴۰۰) ماهیت حکمت از دید فلسفه را مورد بررسی قرار داده‌اند. مؤلفه‌های انسان فرهیخته نیز با اصطلاحاتی تقریباً مترادف، به طور گسترده، مورد بحث و بررسی قرار گرفته و افراد مختلفی به تبیین و تشریح مؤلفه‌ها از دید دانشمندان مربوط به فرهنگ و زمان متفاوت، پرداخته‌اند. برای نمونه پژوهشگرانی از جمله صلواتی و کوکرم (۱۳۹۹)، لطفی و صلواتی (۱۳۹۸)، فتحی و همکاران (۱۳۹۷)، صحبت لو و همکاران (۱۳۹۶)، بخشنده بالی و همکاران (۱۳۹۵)، بهرامی قصرچمی (۱۳۹۵) و موسوی مقدم (۱۳۹۳) ویژگی‌های انسان فرهیخته را از نگاه بزرگانی همچون ابن عربی، ابن‌سینا، سهروردی، قونوی، مولانا، ملاصدرا، علامه طباطبایی و رنه دکارت^۱ بررسی نموده‌اند و به مقایسه و تحلیل نظریاتشان پرداخته‌اند. البته با این که در تمامی پژوهش‌ها، انسان کامل و فرهیخته و مؤلفه و معیارهای آن مورد بررسی قرار گرفته‌اند؛ اما مؤلفه‌ها پراکنده‌اند، اغلب به ادوار گذشته مرتبط‌اند و به طور جامع تحت عنوان مؤلفه‌های فرهیختگی، بررسی نشده‌اند.

در پژوهش‌های سایر کشورها نیز به مباحث مرتبط با فرهیختگی و مؤلفه‌های آن، به طور مستقیم یا غیرمستقیم، پرداخته شده است. بلیدورن^۲ و همکاران (۲۰۲۰) و گایرات اوگلی^۳ (۲۰۱۹) به مباحث انسان سالم و کامل، می‌پردازند. این پژوهش‌ها، فرهیختگی

^۱ Rene Descartes

^۲ Bleidorn

^۳ Gayrat Ugli

را از دید روانشناختی بررسی نموده‌اند. وستستریت^۱ و گلوک^۲ (۲۰۱۷) به مؤلفه‌های خرد و روش‌های دستیابی به آن، چودوری^۳ (۲۰۱۶) به مطالعه تطبیقی بین مبنای فلسفی و نظری تربیت اخلاقی مدرن غربی و ارزش‌های اخلاقی و تربیت جهانی اسلامی و میچل^۴ (۲۰۱۵) به بحث صداقت به عنوان یکی از مؤلفه‌های شخصیت فرهیخته می‌پردازد. در سایر کشورها نیز به مباحثی در رابطه با ویژگی‌های افراد خردمند و دارای شخصیت برتر، پرداخته شده است؛ اما با این حال، بحث فرهیختگی را در زمینه‌هایی محدود، بررسی کرده‌اند و دیدی همه‌جانبه و کلی‌نگر در پژوهش‌ها، دیده نمی‌شود.

بررسی نظریات و پژوهش‌هایی که در زمینه فرهیختگی صورت گرفته، نشان می‌دهد که شناسایی افراد فرهیخته در اکثر رشته‌های علمی مورد توجه بوده و افراد به تناسب زمینه فکری و حرفه‌ای خود، فرد فرهیخته را توصیف نموده‌اند؛ اما با این حال، دیدی منسجم و کلی از مؤلفه‌های فرهیختگی که ریشه در بنیان‌های عمیق فکری افراد داشته و فراتر از مکاتب و علوم مختلف باشد، میان آنان دیده نمی‌شود. «از رواج اصطلاح انسان فرهیخته، دیر زمانی نمی‌گذرد» (صحبثلو و همکاران، ۸۲)؛ لذا هنوز آن طور که باید به این مبحث مهم پرداخته نشده است و مصادیق آن با حدی از ابهام روبه‌روست. در ادوار مختلف، مؤلفه‌های انسان فرهیخته مطرح بوده‌است؛ اما پراکنده و تحت عناوین مختلف بوده است؛ لذا هیچ کدام به تبیین این مؤلفه‌ها به طور منسجم و جامع، با توجه به شرایط عصر حاضر، از دید فرهیختگان حاضر در سطح جامعه و با رویکردی بین رشته‌ای، نپرداخته‌اند؛ لذا پژوهش حاضر در پی دستیابی به مؤلفه‌هایی پایه‌ای، جامع، تبیین‌شده و مصداقی‌یافته در جامعه کنونی می‌باشد. دستیابی به مؤلفه‌هایی کلی و منسجم که در نزد اکثریت افراد، پذیرفته شده باشد و تحت تأثیر زمینه‌های فرهنگی، شغلی، خانوادگی و... قرار نگیرد، نیازمند گذر از ساختارهای قالبی موجود در ذهن و نگاهی عمیق و کل‌نگرانه به ذات انسان و انسانیت دارد. ذات و اصالت انسان، محدود به قوم و ملت خاصی نمی‌شود و تمام بشریت را در بر می‌گیرد. از این رو توصیف این اصل کامل، تنها با گذر از ویژگی‌های عرضی انسان و نگاه به ذات وجودی‌اش، امکان‌پذیر است. تبیین و توصیف این ذات کامل با دیدی عمیق، چندجانبه، تحلیلی و فلسفه‌ورزانه ممکن می‌شود. با تبیین و مصداقی‌یابی مؤلفه‌های فرهیختگی، با نگاهی کل‌نگرانه، تحلیلی و فلسفی و به دور از محدودیت‌های انسان ساخته برای ذات انسان، می‌توان شاخصه‌هایی فراتر از معیارهای دنیوی برای تشخیص افراد فرهیخته حقیقی فراهم نمود، مؤلفه‌ها و تعاریف را منسجم‌تر ساخت و راهی برای تشخیص صحیح انسان‌های غیر فرهیخته از فرهیخته در جامعه عصر حاضر فراهم نمود و زمینه برای جامعه‌ای فرهیخته‌پرور آماده شود.

بر چنین زمینه‌هایی، بررسی نقطه‌نظرات اساتید دانشگاهی، به عنوان افراد فرهیخته‌ای که در سطح کار خود صاحب‌نظرند، نزدیکی بیشتری با اқشار فرهیخته در سطح جامعه دارند، از مبانی، اصول و روش‌های تربیت این دسته از افراد آگاهی دارند و زمینه ذهنی مناسبی برای درک و تشخیص فرهیختگان دارند، می‌تواند ما را در دستیابی به مؤلفه‌هایی جامع‌تر از انسان فرهیخته یاری رساند. با توجه به این که در نگاه تربیتی، جوهره اصلی انسان مورد توجه است و وابستگی‌های قومی، خانوادگی، شغلی و... در اولویت قرار نمی‌گیرد؛ لذا بررسی دیدگاه چنین افرادی در رابطه با مؤلفه‌های فلسفی فرهیختگی، می‌تواند دیدی منسجم‌تر و کامل‌تر از انسان فرهیخته را فراهم نماید.

¹ Weststrate

² Gluck

³ Chowdhury

⁴ Mitchell

از این رو، هدف پژوهش حاضر، تبیین مؤلفه‌های فرهیختگی با نگاهی فلسفی در ابعاد مختلف وجودی و با دیدید بین‌رشته‌ای، از دیدگاه اساتید دانشگاه فرهنگیان استان کردستان در سال تحصیلی ۱۴۰۲-۱۴۰۱ می‌باشد؛ بنابراین، سؤال اصلی پژوهش حاضر این است که از دید اساتید دانشگاه فرهنگیان استان کردستان، مصادیق فرهیختگی کدامند و مؤلفه‌های فلسفی افراد فرهیخته را چگونه تبیین می‌کنند؟

۱. روش پژوهش

به اقتضای اهداف و سؤال پژوهش، رویکرد پژوهش کنونی، رویکرد کیفی با پارادایم تفسیری بود؛ لذا به اقتضای گستردگی و چندوجهی بودن موضوع پژوهش، از چند روش پژوهشی، بهره برده شد؛ برای پاسخگویی به بخش‌هایی از سؤال اصلی پژوهش، از روش‌های پژوهش اسنادی - کتابخانه‌ای و توصیفی - تحلیلی، بهره برده شد و برای فراهم نمودن بخش‌هایی دیگر از پاسخ، از روش پژوهش پنج‌مرحله‌ای «تحلیل فلسفی» از نوع تحلیل تجزیه‌ای، بهره برده شد. «تحلیل تجزیه‌ای عبارت است از هر نوع روشی در تحقیق که مبتنی است بر کاویدن یک کل و مرکب، همچون مرکب‌های مفهومی به گونه‌ای که توجه به اجزاء و نشان دادن نحوه ترکیب آن‌ها با یکدیگر، تصدیق به گزاره مشتمل بر حکم آن کل را امکان‌پذیر می‌سازد». مراحل پنج‌گانه تحلیل فلسفی عبارت‌اند از: ۱- طراحی پژوهش، ۲- گردآوری داده‌ها، ۳- تجزیه و تحلیل داده‌ها، ۴- ارائه نتایج، ۵- تهیه گزارش و ارزیابی پژوهش (خنیفر و مسلمی، ۱۳۹۸، ۳۳۸-۳۳۲). البته برخی از این مراحل نیز به نوبه خود، دارای زیر مراحل / مراحل فرعی می‌باشند.

از منظر روش اسنادی - کتابخانه‌ای و توصیفی - تحلیلی، با بهره‌گیری از کتب، اسناد و مقالات معتبر و مرتبط، تلاش شد تا نخست توصیفی تحلیلی و تبیینی از منظر تاریخی از تنوع تصورات رایج از مفهوم و معیارهای فلسفی فرهیختگی و مفاهیم مرتبط با آن و همچنین انواع آن در قسمت ادبیات و پیشینه صورت گیرد. داده‌های حاصل از جامعه مورد مطالعه این پژوهش، از طریق مصاحبه عمیق نیمه‌ساخت‌یافته محقق ساخته با اساتید دانشگاه فرهنگیان استان کردستان در سال تحصیلی ۱۴۰۲-۱۴۰۱، حاصل شد. شیوه دسترسی به این اساتید با استفاده از نمونه‌گیری هدفمند معیارمحور بود که ۱۱ نفر از اساتید این دانشگاه، شامل دو جنس، مرد و زن، در مصاحبه مشارکت داشتند. معیارهای انتخاب، تحصیل اساتید در رشته‌های مرتبط با علوم انسانی (به‌طور کلی) و علوم تربیتی، به طور اخص نه خاص، داشتن سابقه مطالعه و پژوهش مرتبط و تمایل به شرکت در مصاحبه بود.

در گام سوم با بهره‌مندی از روش پژوهش تحلیل فلسفی از نوع تحلیل تجزیه‌ای، در مرحله نخست، داده‌های حاصل از دو مرحله قبلی، مورد تجزیه و تحلیل دقیق و علمی قرار گرفت. در مرحله دوم از این گام و پس از دسته‌بندی اولیه داده‌ها، با کمک کدگذاری باز و سپس کدگذاری محوری، اقدام به شناسایی و دسته‌بندی معیارها شد و در گام سوم، تم‌ها و مقولات اصلی و فرعی شناسایی و دسته‌بندی شدند. سرانجام، جهت حصول اطمینان از روایی و پایایی در داده‌ها، از چند معیار در معنای کیفی آن استفاده گردید:

- ۱) مطالعه و بازنگری چندباره و دقیق پژوهشگران در متن مصاحبه‌ها و اطمینان از توجه شرکت‌کنندگان بر موضوع و بعد رویکرد تربیتی آن.
- ۲) توصیف دقیق فرایند گردآوری، استنباط، تحلیل و دسته‌بندی داده‌ها. این فرایند میزان ثبات نسبی در فرایند دستیابی به نتایج را تأیید کرد.

۳) سپس یافته‌های به‌دست‌آمده از تحلیل داده‌های گردآوری شده به کمک روش «خبره‌سنجی»، نقدپذیری نقادان بر نتایج حاصله و حتی امکان تکرار برخی بخش‌ها یا مبانی با خبرگان جدیدتر، مدنظر قرار گرفت.

۴) سرانجام، استفاده از متون بیشتر، از موارد ارزیابی کیفیت این نوع پژوهش بود (اخذ و کاربست مراحل از: خنیفر و مسلمی، ۱۳۹۸، ۳۳۸).

جدول شماره ۱. اطلاعات مصاحبه‌شوندگان

کد مصاحبه‌شوندگان	جنسیت	سن	تحصیلات	سابقه تدریس دانشگاهی
۱	مرد	۴۰ سال	دکتری فلسفه تعلیم و تربیت	۱۲ سال
۲	مرد	۴۸ سال	دکتری فلسفه تعلیم و تربیت	۸ سال
۳	مرد	۵۵ سال	دکتری فلسفه و کلام اسلامی	۲۷ سال
۴	زن	۴۸ سال	دکتری مدیریت آموزشی	۱۱ سال
۵	مرد	۵۶ سال	دکتری ادبیات فارسی	۳۲ سال
۶	مرد	۳۹ سال	دکتری روان‌شناسی و آموزش کودکان استثنائی	۱۲ سال
۷	مرد	۴۴ سال	دکتری علوم اجتماعی	۸ سال
۸	زن	۴۰ سال	دکتری ریاضی	۶ سال
۹	زن	۵۳ سال	دکتری روان‌شناسی تربیتی	۱۸ سال
۱۰	مرد	۵۵ سال	دکتری سنجش و برنامه‌ریزی آموزشی	۷ سال
۱۱	مرد	۴۵ سال	دکتری فلسفه تعلیم و تربیت	۱۵ سال

۲. مؤلفه‌های فلسفی انسان فرهیخته

پس از تحلیل نظرات اساتید، مؤلفه‌های فلسفی انسان فرهیخته در سه زمینه ویژگی‌های دانشی، ویژگی‌های اخلاقی و ویژگی‌های شخصیتی، به دست آمد. با وجود تلاش فراوان، تمامی مؤلفه‌ها قابل تفکیک نبودند و از این رو تعدادی از مؤلفه‌های قرار داده شده در هر زمینه، با سایر زمینه‌ها، تا حدودی همپوشانی دارند. همچنین در بعضی از زمینه‌ها، تعدادی از مؤلفه‌ها به‌صورت موردی بیان شده‌اند؛ تبیین نمودن این مؤلفه‌ها، نه به علت اهمیت پایین آن‌ها، بلکه با مفروض گرفتن آشنایی مخاطبان با آن‌ها و بی‌نیازی از توضیح بیشتر بوده است. باتوجه به این توصیفات، مؤلفه‌های فلسفی فرهیختگی بیان می‌شوند:

۲-۱. مؤلفه‌های دانشی

«دانش یا علم، عبارت است از مطلق ادراک، چه ادراک تصویری، چه ادراک تصدیقی، چه یقینی، چه غیر یقینی» (صلیبا، ۱۳۹۱، ۴۷۸).

تعداد مهمی از مؤلفه‌های افراد فرهیخته، مرتبط با ویژگی‌ها و شرایط علمی و دانشی افراد است. این مؤلفه‌ها، به‌طور کلی شرایط و ویژگی‌های افراد از لحاظ علم و دانش را موردتوجه قرار می‌دهند و محدود به زمان و موقعیت خاصی نمی‌باشند. مؤلفه‌های بیان شده، عبارت‌اند از:

۱-۲-۱. متشخص بودن در حوزه فعالیت تخصصی

فرد فرهیخته در حوزه کاری خودش، نسبت به سایرین از جایگاه و توانمندی بالاتری برخوردار است. مصاحبه‌شونده شماره ۱۰ نیز معتقد است: «در حوزه کاری خودش، بر سایرین برتری علمی دارد.» (موارد مشابه: کدهای ۱، ۳، ۸ و ۱۱).

۱-۲-۲. چندبعدی بودن

متخصصانی وجود دارند که علم را صرفاً محدود به یک رشته علمی خاص می‌دانند و نیازی به آگاهی و آشنایی با سایر علوم نمی‌بینند؛ این درحالی است که دیدگاه محدود و تک‌بعدی به دانش، می‌تواند مانعی بر سر راه فرهیختگی باشد و نگاه میان‌رشته‌ای به علوم است که می‌تواند موجب انسجام و تکامل دانش گردد. یکی از ویژگی‌های دانشی افراد فرهیخته، عدم تخصص‌گرایی است، به گونه‌ای که مصاحبه‌شونده شماره ۱ معتقد است: «در حوزه‌ای تخصص دارد؛ اما خودش را محدود به همان حوزه نمی‌کند. فقط در یک رشته، محدود نمی‌شود و تخصص گرا نیست. ضمن این که در یک زمینه تخصص دارد، در زمینه‌های جانبی آن نیز تحقیقات داشته باشد.» (موارد مشابه: کدهای ۵، ۱۰ و ۱۱).

۱-۲-۳. دارای علم روزآمد

آگاهی از پیشرفت‌های علمی و آشنایی و توانایی استفاده از علم روز، یکی از ویژگی‌های افراد فرهیخته، ذکر شده است. مصاحبه‌شونده شماره ۴ معتقد است: «این که فرد تا چه حدی به‌روز است و با رسانه‌ها آشنایی دارد، در فرهیختگی‌اش نقش دارد.» (موارد مشابه: کدهای ۶، ۷ و ۹).

۱-۲-۴. دارای دانش نهادینه شده

فرد فرهیخته، علومی که آموزش می‌بیند را در عمل به کار می‌گیرد و محدود به بعد نظری دانش نمی‌گردد. مصاحبه‌شونده شماره ۷ نیز معتقد است: «فرد فرهیخته تمام آموزه‌ها را درونی کرده و در رفتار و گفتارش نشان می‌دهد.» (مورد مشابه: کد ۶).

۱-۲-۵. یادگیری مادام‌العمر

فرد فرهیخته همواره در حال کسب علم و دانایی است و هیچ‌گاه از یادگیری، احساس خستگی و ناراحتی نمی‌کند؛ بلکه از یادگیری هرچه بیشتر علم، لذت می‌برد. مصاحبه‌شونده شماره ۵ در این خصوص معتقد است: «فرهیخته خودش در پی آموختن علم است. انسان فرهیخته مدام تشنه علم و دانش است و این تشنگی سیر نشدنی است. تا لحظه‌ای که نفس می‌کشد به دنبال کسب علم و دانش است.» (موارد مشابه: کدهای ۱، ۲ و ۱۰).

۱-۲-۶. تمرکز بر ارزشمندی نفس علم

فرد فرهیخته، هدفش از کسب علم دریافت امتیاز یا تعریف و تمجید نیست، بلکه هدفش، خود علم است به گونه‌ای که آن را هدف می‌داند نه واسطه رسیدن به مقاصدش. مصاحبه‌شونده شماره ۷ با مثالی، این گونه بیان می‌کند: «مثلاً اگر نویسنده کتابی هست کتابش را صرفاً با هدف کسب درآمد و امتیاز نمی‌نویسد، کتابی کاربردی و به‌دردبخور می‌نویسد که تو ازش سود ببری، به درد جامعه می‌خورد نه منافع شخصی.» (موارد مشابه: کدهای ۱، ۲، ۹ و ۱۰).

^۱ نقل قول‌ها بدون ایجاد تغییر و مستقیماً آورده شده‌اند.

۷-۱-۲. تجزیه و تحلیل مسائل با دیدی نقادانه

فرد فرهیخته، مسائل را با دیدی نقادانه می‌نگرد، در هر کاری و هر محشی به دنبال تجزیه و تحلیل آن است و هر علمی را به راحتی نمی‌پذیرد. مصاحبه‌شونده شماره ۲ این گونه شرح می‌دهد: «بتواند در مورد جز و کل هر چیزی تفکر انتقادی داشته باشد. منظور این نیست که انتقاد کند؛ بلکه توانایی تجزیه و تحلیل داشته باشد، هر چیزی را قبول نکند، در مورد چیزهایی که در گذشته خوانده یا الان می‌خواند، اصل مطلب و حقیقت را کشف کند، در مورد چیزی که می‌خواند تفکر انتقادی داشته باشد. مثلاً در اینترنت برای این فرد چیزی می‌فرستند، اگر تفکر انتقادی داشته باشد؛ تجزیه و تحلیل می‌کند، ببیند آیا حقیقت دارد؟ نظر نویسنده چه بوده؟ همه این‌ها را به دست می‌آورد و بعد می‌فرستد برای شخص دیگر.» (موارد مشابه: کدهای ۱، ۴، ۵ و ۹).

۸-۱-۲. داشتن تفکر خلاق

«خلق به معنی صنعت و ابداع است» (صلیبیا، ۱۳۹۱، ۳۴۲). فرد فرهیخته، در یادگیری، محدود به حفظ و تکرار مطالب نمی‌شود، بلکه به شیوه‌ای خلاقانه با آموخته‌ها برخورد می‌کند، آن‌ها را تجزیه و تحلیل می‌کند و دانش جدید می‌آفریند. مصاحبه‌شونده شماره ۲ معتقد است: «انسان فرهیخته تفکر خلاق دارد؛ فقط حفظیات، بلد نیست.» (مورد مشابه: کد ۱).

۹-۱-۲. یادگیری از فراگیران

فرد فرهیخته، به شاگردانش یا افرادی که از لحاظ جایگاه اجتماعی از وی پایین‌ترند، نگاه از بالا به پایین ندارد. او به دنبال علم اصیل است و از هیچ فرصتی دریغ نمی‌ورزد؛ حتی از افرادی که توسط خودش آموزش می‌بینند نیز جویای علم است. مصاحبه‌شونده شماره ۴ بر همین مبنا، معتقد است: «فرد فرهیخته، حتی از شاگردانش هم یاد می‌گیرد.»

۱۰-۱-۲. گزینشگر متربیان بایسته

فرد فرهیخته، می‌داند که چه افرادی، لیاقت کسب دانش را دارند و در چه حدی، می‌توان آن‌ها را آموزش داد؛ در نتیجه علم را تنها در اختیار فرد مستحق آن قرار می‌دهد. مصاحبه‌شونده شماره ۵ این گونه توضیح می‌دهد: «می‌داند که به چه کسی، در چه اندازه‌ای، آموزش بدهد. بعضی وقت‌ها، شاگرد هنوز به حدی نرسیده که ظرفیت یاد دادن مطالب سطح بالا را داشته باشد؛ استاد باید اول شاگرد را بسنجد و بعد اگر دید توانایی و شایستگی دارد، یاد بدهد. فقط هنگامی که مطمئن است که شاگرد به کمال رسیده، به او همه چیز را آموزش می‌دهد.»

۱۱-۱-۲. آگاه به مرزهای آگاهی خویش

فرد فرهیخته در پذیرش ناآگاهی‌اش نسبت به علوم مختلف، واهمه‌ای ندارد و آن را به راحتی می‌پذیرد. در این خصوص، مصاحبه‌شونده شماره ۷ نیز معتقد است: «فرد فرهیخته اگر چیزی را نداند، صراحتاً می‌گوید نمی‌دانم.» (موارد مشابه: کدهای ۱، ۴ و ۹).

۲-۲. مؤلفه‌های اخلاقی

«اخلاق مترادف با منش، در لغت جمع خلق است و خلق به معنی عادت، سبیه، طبع، مورت و دین است» (صلیبیا، ۱۳۹۱، ۱۲۰). تعدادی از مؤلفه‌های فلسفی بیان شده، مرتبط با ویژگی‌های اخلاقی افراد فرهیخته می‌باشند. این مؤلفه‌ها عبارت‌اند از:

۱-۲-۲. پرهیز از خودستایی در فرهیختگی

افراد فرهیخته، خود، ادعایی بر فرهیختگی ندارند، بلکه دیگران آن‌ها را فرهیخته، ارزیابی می‌کنند. مصاحبه‌شونده شماره ۱ نیز معتقد است: «احساس فرهیختگی با فرهیختگی واقعی، فرق دارد.»

۲-۲-۲. دارا بودن سلامت اخلاقی

افراد فرهیخته، نه به طور کامل، اما تا حد ممکن، از آسیب‌های اخلاقی به‌دوراند. مصاحبه‌شونده شماره ۱ معتقد است: «فرهیخته از آسیب‌های روحی مانند: ریا، دروغ، کلک، دزدی، خودفریبی، دیگرآزاری، خود را به رخ دیگران کشیدن و... به‌دور است. از هرگونه آفت ضداخلاقی، به‌دور است.» (موارد مشابه: کدهای ۵ و ۹).

۳-۲-۲. تواضع

«تواضع در لغت به معنی افتادگی و نقیض خودپسندی و فخرفروشی است» (صلیبا، ۱۳۹۱، ۲۶۴). اکثر اساتید، شاخص تواضع را به‌عنوان یکی از ویژگی‌های اصلی افراد فرهیخته، نام‌برده‌اند. مصاحبه‌شونده شماره ۶ این گونه بیان می‌کند: «خود را برتر از دیگران نمی‌دانند. به نبال امور ظاهری نیستند. مثلاً این که بگم، من چون استادم، یک‌سروگردن از دانشجو بالاترم. درحالی که در بعد انسانی، هیچ تفاوتی نداریم، فقط مقداری برتری علمی است.» (موارد مشابه: کدهای ۱، ۴، ۵، ۸، ۹، ۱۰ و ۱۱).

۴-۲-۲. محترم شمردن جایگاه و شخصیت دیگران

فرد فرهیخته با تمام افراد و اقشار جامعه، رفتار محترمانه دارد. مصاحبه‌شونده شماره ۱ نیز معتقد است: «به‌طرف مقابلش احترام می‌گذارد، هر که باشد؛ بچه باشد، خانم باشد، هر که باشد برایش فرقی نمی‌کند و انتظار احترام متقابل هم ندارد.»

۵-۲-۲. عزتمندی

فرد فرهیخته در هر مسئله‌ای که باشد، عزت خود را در اولویت قرار می‌دهد و فردی عزتمند است. مصاحبه‌شونده شماره ۶ معتقد است: «عزت و شرافت را با هیچ‌چیزی عوض نمی‌کنند، همواره درونشان یک منبع اخلاقی و علمی قوی هست که آن را با هیچ‌چیزی، ثروت، جایگاه، معروفیت و... عوض نکرده‌اند. این نتیجه فرهیخته بودن است و عزت را با چیزی عوض نمی‌کنند» (مورد مشابه: کد ۱۰).

۶-۲-۲. پابندی مستمر به اخلاقیات

فرد فرهیخته با قرار گرفتن در مسند قدرت و توانایی، شخصیتش را از دست نمی‌دهد و به اصول اخلاقی، پایبند می‌ماند. مصاحبه‌شونده شماره ۸ نیز معتقد است: «فرد فرهیخته، حتی در اوج ثروت و بی‌نیازی، به اصول اخلاقی، پایبند است.»

۷-۲-۲. خودکاو

فرد فرهیخته، فردی خودکاو است و بر نفسش غلبه دارد و این ویژگی برای افراد فرهیخته جهان‌شمول است. دراین‌خصوص مصاحبه‌شونده شماره ۵ اظهار می‌کند: «افرادی هستند که به خدا اعتقاد ندارند، اما وجدانشان همیشه بیداره» (مورد مشابه: کد ۱۰).

۸-۲-۲. تعصب گریز

«تعصب به معنای تمایل به چیزی یا مقاومت کردن در مقابل چیزی» (صلیبا، ۱۳۹۱، ۲۳۹) آمده است. فرد فرهیخته، فردی متعصب و قومیت‌گرا نیست؛ بلکه دید انسانی دارد. مصاحبه‌شونده شماره ۱ معتقد است: «فرد فرهیخته برایش انسانیت مهم است، نه قوم و ریشه و تبار» (موارد مشابه: کدهای ۵، ۷ و ۱۰).

۹-۲-۲. عدم قضاوت

فرد فرهیخته اهل قضاوت در مورد دیگران نیست. مصاحبه‌شونده شماره ۲ معتقد است: «هنگامی که بخواهد در مورد فردی نظر بدهد، خود را جای او می‌گذارد؛ اگر بخواهد نویسنده کتابی را نقد کند، خودش را در شرایط او می‌گذارد. او را قضاوت نمی‌کند.» (موارد مشابه: کدهای ۱، ۶ و ۷).

۱۰-۲-۲. گفتار لین

فرد فرهیخته، گفتاری نرم و آرام دارد و به‌گونه‌ای مسالمت‌آمیز با دیگران معاشرت می‌کند. مصاحبه‌شونده شماره ۹ معتقد است: «فرد فرهیخته با دیگران با نرمی و سازش حرف می‌زند.» (موارد مشابه: کدهای ۳ و ۶).

۱۱-۲-۲. غلبه بعد معنوی بر سایر ابعاد وجودی

انسان فرهیخته در میان تمام ابعاد وجودی‌اش، بعد معنوی و عقلی‌اش بر سایر ابعاد، برتری دارد. مصاحبه‌شونده شماره ۹ معتقد است: «انسان فرهیخته، بین بعد مادی و معنوی، بعد معنوی‌اش و در بین بعد عقلانی و جسمانی، بعد عقلانی‌اش، سنگین‌تر هست.»

۳-۲. مؤلفه‌های اخلاقی بیان شده به صورت موردی^۱

در زمینه مؤلفه‌های اخلاقی از تعدادی از مؤلفه‌ها صرفاً نام برده شده و به توضیح آن‌ها پرداخته نشده.

جدول شماره ۲. مؤلفه‌های موردی در زمینه مؤلفه‌های اخلاقی افراد فرهیخته از منظر فلسفی

مؤلفه‌ها	کد مصاحبه‌شوندگان	مؤلفه‌ها	کد مصاحبه‌شوندگان
عجول نبودن	۱	اهل مشورت با دیگران	۴ و ۹
دوری از خودنمایی	۱	خدامحوری	۵ و ۹
گزیده‌گویی و کم‌حرفی	۱	پذیرش نقاط ضعف و قوت خود	۷
تقوا	۱	مشاور قابل	۷
ایثار	۱	بصیرت در فکر و اندیشه	۷
یک رو	۱ و ۸	قابل اعتماد	۷ و ۹
صبور	۱ و ۱۱	بی‌نیاز از تعریف و تمجید	۷ و ۹
اهل گذشت	۱ و ۱۱	اهل سنجش و تدبیر	۷ و ۱۰
روشنگر	۲ و ۶	امیدوار	۹
اهل مدارا	۳	صادق	۹
کمال‌جو	۳ و ۹	شجاع	۱۰

^۱ این مؤلفه‌ها نیز از لحاظ ارزشمندی به اندازه مؤلفه‌های تشریح شده، مهم‌اند و تنها به علت روشن بودن مفهوم و جلوگیری از اطاله کلام، تشریح نشده‌اند.

۲-۴. مؤلفه‌های شخصیتی

شخصیت در نظر قدما، عبارت است از تشخیص فردی یا فردیت و در نظر متفکران جدید، عبارت است از مجموعه خصایص جسمانی و وجدانی، تمایلات و تعلقاتی که بر روی هم، ماهیت شخص را از شخص دیگر متمایز می‌کند (صلیبا، ۱۳۹۱، ۴۰۷).

تعدادی از مؤلفه‌های فلسفی که برای فرد فرهیخته، بیان شده‌اند، نه مربوط به توصیف بُعدی خاص از ابعاد وجودی فرد؛ بلکه به حالت کلی غالب بر شخصیت افراد فرهیخته اشاره دارد و مؤلفه‌های فرهیختگی را از منظر ویژگی‌های متفاوت شخصیتی افراد فرهیخته و عموم جامعه، مدنظر قرار می‌دهد. این مؤلفه‌ها عبارت‌اند از:

۱-۲-۴. شخصیتی توانمند و سرآمد

فرد فرهیخته از هر لحاظی از سایرین برتر است. مصاحبه‌شونده شماره ۳ معتقد است: «فرد فرهیخته، فردی است که در حوزه مسائل اخلاقی، مسائل علمی، رفتاری، فرهنگی، مسائل اجتماعی، سرآمد است.»

۲-۲-۴. شکل‌گیری تدریجی شخصیت

شخصیت فرد فرهیخته، در لحظه به وجود نیامده است؛ بلکه با طی کردن مسیر و فرایند طولانی، شاخصه‌های فرهیختگی را کسب کرده است. مصاحبه‌شونده شماره ۱ نیز معتقد است: «فرد فرهیخته، یک‌شبه به وجود نمی‌آید، بلکه طول می‌کشد تا شخصیتش شکل گیرد.»

۳-۲-۴. دارای شخصیتی پیچیده و متفاوت از دیگران

افراد فرهیخته، شخصیت‌هایی متفاوت از دیگران و پیچیده‌اند؛ به‌گونه‌ای که به‌راحتی نمی‌توان، تمام ابعاد شخصیتی‌شان را درک کرد. مصاحبه‌شونده شماره ۱ معتقد است: «شخصیتی پیچیده، چندبُعدی و لایه‌لایه دارند» (موارد مشابه: کدهای ۷ و ۹).

۴-۲-۴. نمود فرهیختگی در چندین بعد

افراد فرهیخته، فرهیختگی خود را تنها در یک بعد نشان نمی‌دهند، بلکه در ابعاد مختلف وجودی، نمایان می‌سازند. مصاحبه‌شونده شماره ۱ معتقد است: «نشان‌دادن فرهیختگی با چند روش ممکن است، در رفتار، در گفتار، در نوشتار، در طرز تفکر» (مورد مشابه: کد ۸).

۵-۲-۴. شخصیت پرنفوذ و دارای نقش الگویی

افراد فرهیخته، توانایی اثرگذاری بر دیگران را دارند؛ البته این اثرگذاری تحمیلی نیست، بلکه با پذیرش از سوی شخص مقابل، همراه است؛ به‌گونه‌ای که در افراد رغبت ایجاد می‌کنند تا آن‌ها را الگوی خود قرار دهند. مصاحبه‌شونده شماره ۱ این گونه اظهار می‌کند: «از رفتارش، از گفتارش، از پوششش، حتی از حرکات دستش هم یاد می‌گیریم. فرد فرهیخته هر حرکت و عملش برای دیگران درسی است» (موارد مشابه: کدهای ۴، ۷، ۸، ۹ و ۱۰).

۲-۴-۶. شخصیت فرازمانی و فرامکانی

شخصیت افراد فرهیخته به گونه‌ای است که افراد را در هر زمان و مکانی تحت تأثیر قرار می‌دهند و محدود به دوره خاصی نمی‌شوند. مصاحبه‌شونده شماره ۳ این گونه بیان می‌کند: «بعضی‌ها شخصیت‌هایی هستند که محدود به زمان خاص نیستند، بلکه برای هر کسی در هر زمانی از تاریخ، الگو هستند» (موارد مشابه: کدهای ۱ و ۹).

۲-۴-۷. ناشناس و غیررسانه‌ای

افراد فرهیخته برای عموم مردم شناخته شده نیستند، بلکه فقط در زمینه کاری خود، شناخته شده‌اند و البته جایگاه بالا دارند. مصاحبه‌شونده شماره ۱ معتقد است: «افراد فرهیخته، ناشناس‌اند. فقط یک سری افراد خاص و اهل فن می‌شناسندشان، نه عموم مردم.»

۲-۴-۸. آرام و متعادل

«سکینه یا آرامش عبارت است از راحت عقل و سکوت دل و ناشی از حکمت و اعتدال و توازن است.» (صلیب، ۱۳۹۱، ۳۹۴). فرد فرهیخته فردی متعادل است و آرامش درونی دارد. مصاحبه‌شونده شماره ۹ معتقد است: «فرد فرهیخته در بین ویژگی‌هایش، تعادل ایجاد می‌کند؛ فردی متعادل است که این تعادل، باعث آرامشش می‌شود» (موارد مشابه: کدهای ۱، ۶، ۷ و ۱۱).

۲-۴-۹. اهل خرد

«خرد، مترادف با عقل، در لغت به معنی منع و نهی است. عقل قوه‌ای است که خوبی و بدی و نقص و کمال اشیا را درک می‌کند» (صلیب، ۱۳۹۱، ۴۷۳). افراد فرهیخته، خردی زایا دارند که برتر از هوش و ذکاوت است. مصاحبه‌شونده شماره ۶ معتقد است: «خرد، چیزی بیشتر از هوش و عقل است؛ یعنی افرادی که فکر می‌کنند و فکرشان می‌رسد به نتیجه که معیارهای انسانی و اخلاقی هم دارند» (مورد مشابه: کد ۳).

۲-۴-۱۰. شناخت عمیق مسائل اجتماعی

افراد فرهیخته نسبت به پدیده‌های اطراف، بی‌تفاوت نیستند و اتفاقاتی که در جامعه رخ می‌دهد، برایشان مهم است. مصاحبه‌شونده شماره ۹ نیز اظهار می‌کند: «بحث اجتماعی برای افراد فرهیخته خیلی مهمه، فرد فرهیخته در خودش نیست» (موارد مشابه: کدهای ۱، ۶ و ۷).

۲-۴-۱۱. اهل تفکر پیش از عمل

فرد فرهیخته در تصمیم‌گیری‌هایش، چندی نگرست و پیش از اقدام، به اندازه کافی در مورد نتایج کارش، تفکر می‌کند. در این خصوص، مصاحبه‌شونده شماره ۶ معتقد است: «هر کسی، حتی غیرمتخصص و غیردانشگاهی که اول اطلاعات جمع‌آوری می‌کند و بعد عمل می‌کند، فرهیخته است. افرادی‌اند که همواره با تأمل کار کرده‌اند، همواره درست کار کرده‌اند و تصمیم‌گیری‌های درست داشته‌اند» (مورد مشابه: کد ۱).

۱۲-۴-۲. اهل منطق

«منطق، آلتی قانونی است که مراعات کردن آن، فکر را از خطا باز می‌دارد» (صلیبیا، ۱۳۹۱، ۶۱۵). فرد فرهیخته، استدلال‌خواه و استدلال‌آور است و در هر چیزی به دنبال اصل و علت منطقی آن است. مصاحبه‌شونده شماره ۲ نیز معتقد است: «فرد فرهیخته، فلسفه ورز و علت‌گرا ست؛ هر چیزی را قبول نمی‌کند» (موارد مشابه: کدهای ۱، ۸ و ۹).

۱۳-۴-۲. انتقادپذیر

فرد فرهیخته، انتقادپذیر است و نسبت به انتقاد، دید مثبت دارد. در این خصوص مصاحبه‌شونده شماره ۶ معتقد است: «فرهیخته فردی انتقادپذیر است؛ وقتی ازش انتقاد می‌کنن، فرد را دوست خودش می‌داند نه دشمنش» (موارد مشابه: کدهای ۱ و ۴).

۱۴-۴-۲. خویشتن‌ساز

فرد فرهیخته، فردی است که خود از درون، در ابعاد مختلف، شخصیتش را شکل می‌دهد. مصاحبه‌شونده شماره ۵ معتقد است: «فرد فرهیخته، مدام به دنبال این است خودش را رشد دهد؛ رشد نه فقط از لحاظ تحصیلی، بلکه از بعد معرفتی، اعتقادی، حتی از بعد انتقادپذیری.» (موارد مشابه: کدهای ۱، ۶، ۸ و ۹).

۱۵-۴-۲. بی‌مبالائی به کنش دیگران

فرد فرهیخته به راحتی تحت تأثیر دیگران قرار نمی‌گیرد. در این خصوص، مصاحبه‌شونده شماره ۹ معتقد است: «جامعه و محیط، کم‌تر رویش تأثیر می‌گذارند، بیشتر خودش است که بر دیگران تأثیر می‌گذارد» (موارد مشابه: کدهای ۱، ۲، ۸ و ۱۰).

۱۶-۴-۲. هدف‌مند و ثابت‌قدم

فرد فرهیخته، فردی بی‌هدف و سردرگم نیست، بلکه در تعیین اهدافش، دقت و توجه کافی دارد. مصاحبه‌شونده شماره ۱ معتقد است: «ذهنی منسجم و هدفمند دارد، دقیقاً می‌داند هدف از کارهایی که انجام می‌دهد، چیست.»

۱۷-۴-۲. علاقه‌مند به سکوت

«سکوت عبارت است از ترک سخن گفتن با وجود داشتن قدرت آن» (صلیبیا، ۱۳۹۱، ۳۹۳). افراد فرهیخته به سکوت کردن، علاقه‌مندند. مصاحبه‌شونده شماره ۱ این گونه توضیح می‌دهد: «چون فرهیختگان بسیار اهل خرد و خردورزی هستند، برای این کار، آن‌ها نیاز به سکوت کردن دارند. سکوت برای آن‌ها لذت‌بخش و معنادار است. آن‌ها با سکوت، خود را عرضه می‌کنند، با سکوت، نقد می‌کنند، با سکوت مخالفت می‌ورزند و با سکوت جایگاه معنوی خود را حفظ می‌کنند. آن‌ها هیچ‌وقت از سکوت نمی‌ترسند. هر کسی به اندازه سکوت‌هایش، فرهیخته است.»

۱۸-۴-۲. کم نقصانی شخصیتی

با این که افراد فرهیخته، انسان‌هایی برجسته‌اند، اما به این معنی نیست که فاقد هرگونه نقص باشند. با این حال، حد و حدود کاستی‌هایشان از دیگران کم‌تر است. مصاحبه‌شونده شماره ۱ در این خصوص، معتقد است: «انسان فرهیخته، انسان است و به حکم انسانیت، محکوم است به نقص و محدودیت، ولی این نقص، نسبت به دیگران، کم‌تر است» (موارد مشابه: کدهای ۶ و ۱۱).

۵-۲. مؤلفه‌های شخصیتی بیان شده به صورت موردی

در زمینه مؤلفه‌های شخصیتی نیز از تعدادی از مؤلفه‌ها صرفاً نام برده شده و به توضیح آن‌ها پرداخته نشده.

جدول شماره ۳. مؤلفه‌های موردی در زمینه مؤلفه‌های شخصیتی افراد فرهیخته از منظر فلسفی

مؤلفه‌ها	کد مصاحبه‌شوندگان	مؤلفه‌ها	کد مصاحبه‌شوندگان
درون‌نگر	۱	کنجکاو و پرسشگر	۲
لذت‌بردن از تنهایی	۱	شخصیت خلاق	۱۱ و ۴، ۲
قدرت تشخیص بالا	۱	برجستگی از نظر هوش و ذکاوت	۱۰ و ۲
شنونده خوب	۱	پرهیز گر از شعارزدگی	۹ و ۶، ۴
اهل مطالعه	۱۱ و ۴، ۲، ۱	سازگار	۹ و ۶، ۴
خود منتقد	۷ و ۴، ۱	توانمند در حل مسائل و مشکلات	۱۱ و ۹، ۶، ۴
ریزنگر عمیق و دقیق	۲	موقعیت‌سنج	۵

نتیجه‌گیری

در پاسخ به سؤال پژوهش، دال بر این که از دید اساتید دانشگاه فرهنگیان استان کردستان، مصادیق فرهیختگی کدام‌اند و مؤلفه‌های فلسفی افراد فرهیخته را چگونه تبیین می‌کنند، پس از تحلیل نظرات اساتید، مؤلفه‌های افراد فرهیخته از منظر فلسفی در سه زمینه: مؤلفه‌های دانشی، مؤلفه‌های اخلاقی و مؤلفه‌های شخصیتی، تبیین و توصیف شدند. نتایج حاصل از تحلیل نظرات نشان داد که افراد فرهیخته، در زمینه دانش، افرادی برجسته‌تر از سایرین‌اند و در فراگیری علم و آموزش آن به دیگران، سرآمد و نمونه‌اند، محدود به یک زمینه خاص شناختی نمی‌شوند و دیدی چندجانبه و کلی‌نگر به مسائل دارند. در آموزش علم نیز دقت و توجه کافی به نحوه آموزش و توانمندی فراگیران دارند. همچنین در زمینه اخلاق، سرآمدند، دارای اکثر صفات اخلاقی مطلوب‌اند و از آسیب‌های اخلاقی به‌دور‌اند. سرانجام در زمینه ویژگی‌های شخصیتی، افراد فرهیخته، افرادی متفاوت از سایرین‌اند، شخصیتی چندبعدی و پیچیده دارند که کشف تمام ویژگی‌ها و توانمندی‌هایشان، دشوار است، شخصیتی نفوذناپذیر دارند که دیگران، به‌راحتی نمی‌توانند آن‌ها را تحت کنترل خود درآورند، شخصیتی الگو و هدایت‌گرند که دیگران را تحت‌تأثیر خود قرار می‌دهند، یعنی افرادی هستند که به‌خوبی توانایی تعامل سازنده با دیگران را دارند و درعین‌حال، انسان‌هایی آرام و اهل سکوت هستند. افراد فرهیخته شخصیتی تحلیل‌گر و کنجکاو دارند و درعین‌حال زاویه دید و جهان‌بینی متفاوتی از سایرین دارند. در واقع، شخصیت افراد فرهیخته، به‌گونه‌ای است که هرگونه حرکت، گفتار یا رفتارشان، سطح بالای فرهیختگی و خردشان را نشان می‌دهد و دیگران را به‌سوی خود جذب می‌کند؛ لذا برتری شخصیتشان محدود به زمان و موقعیت نمی‌شود و پذیرشی جهانی دارند. به‌طورکلی، افراد فرهیخته، از هر لحاظ دارای ویژگی‌هایی برجسته و سرآمد از دیگران‌اند که آن‌ها را تبدیل به انسان‌هایی برتر و والاتر از دیگران می‌کند که دارای افکار، گفتار و رفتار متفاوت از دیگران‌اند.

باین‌حال، باید این نکته را در نظر داشت که یافتن تمام ویژگی‌های بیان شده، صرفاً در یک فرد به‌خصوص امکان‌پذیر نیست و نمی‌توان انتظار داشت، فردی فرهیخته، تمام مؤلفه‌های بیان شده را به‌طور کامل دارا باشد. جای‌الخطا بودن در افراد فرهیخته نیز امری بدیهی است؛ اما حدود و تکرار خطا در این افراد نسبت به عموم انسان‌ها کم‌تر است. با درنظرگرفتن تمامی این موارد می‌توان

دریافت که ویژگی‌های افراد فرهیخته، بسیار متنوع‌اند و به‌سختی می‌توان افرادی را یافت که تمامی این ویژگی‌ها را داشته باشند. علاوه بر این، باید به این نکته توجه داشت که فرهیختگی و مؤلفه‌های آن باتوجه‌به ماهیت فلسفی و عقلی‌شان، مفاهیمی نیستند که مورد توافق همگان باشند و این امکان وجود دارد که هر شخصی با هر ذهنیت و زمینه فرهنگی و اجتماعی، مؤلفه‌های شخصی خود را برای شناسایی افراد فرهیخته در نظر داشته باشد؛ لذا در این پژوهش منظور از شناسایی شاخصه‌های انسان فرهیخته، شناسایی در مقام فرد است نه جمع. یعنی فردی که از منظر فلسفی، استدلال‌آور و استدلال‌خواه است، کم‌گویی و گزیده‌گویی، اهل تفکر و به‌ویژه تفکر انتقادی، عمیق، دقیق و ریزبین و اهل تمییز است. از نظر اخلاقی نیز، فردی صبور، متواضع، اهل گفت‌وگو، مستقل، دیگرخوا و نیک‌اندیش و اهل نقد شنیدن است. اما در میان صاحب‌نظران شناخته شده در این زمینه، توافق کلی در رابطه با تعریف فرهیختگی و مؤلفه‌های آن دیده نمی‌شود، هرچند مصادیقی از افراد فرهیخته وجود دارد.

باتوجه‌به مطالب ذکر شده، مؤلفه‌های فرهیختگی فلسفی، بسیار متنوع‌اند. از این‌رو در رسیدن به اشباع محتوا در این موضوع محدودیت وجود دارد. از این‌رو پیشنهاد می‌شود در این زمینه پژوهش‌های متعددی با افرادی از طبقات و اقشار گوناگون، صورت گیرد.

منابع

- انوری، حسن. (۱۳۸۵). فرهنگ جامع سخن (فارسی به فارسی)، سخن.
- بخشنده بلی، علی و همکاران. (۱۳۹۶). انسان کامل با تأکید بر کارکردهای دنیوی: بررسی دیدگاه ابن عربی و ملاصدرا، *انسان‌شناسی دینی*، ۱۳(۳۶)، ۵۱-۷۱. <https://doi.org/10.22034/ra.2017.24402>
- بهرامی کسرچمی، کریم. (۱۳۹۵). انسان کامل از دیدگاه ابن عربی و مولوی، عرفان، ۸(۱۵)، ۵۰-۱۸.
- چودری، محمد. (۱۳۹۵). تأکید بر اخلاق، ارزش‌ها، و آموزش شخصیت در آموزش علوم، *مجله آنلاین آموزشی مالزی*، ۴(۲)، ۱۶-۱.
- خزاعی، زهرا. (۱۴۰۰). تأملی بر ماهیت حکمت، تفکر فلسفی، ۱(۳)، ۱۸۴-۱۷۳. <http://dx.doi.org/10.58209/jpt.1.3.173>
- خنیفر، حبیب‌الله و مسلمی، نعمت‌الله. (۱۳۹۶). مبانی و اصول روش‌های تحقیق کیفی: رویکردی نو و کاربردی، نشر نگاه دانش.
- سعادت، حسین و علی‌زمانی، امیر. (۱۴۰۰). بررسی تطبیقی نظریه سعادت در فلسفه ارسطو و ابن‌سینا، تلاقی‌ها، جدایی‌ها و انتقادات، *فصلنامه فلسفه ابن‌سینا*، ۲۶(۶۸)، ۲۰۳-۲۲۶. <https://doi.org/10.30497/ap.2023.243901.1607>
- سلاواتی، امیر و کوکرام، فاطمه. (۱۳۹۹). تبیین لوازم سه‌گانه انسان کامل از منظر ابن عربی و علامه طباطبائی، *عرفان اسلامی*، ۱۶(۶۴)، ۳۸-۵۵.
- سیف، علی‌اکبر. (۱۳۹۲). *روان‌شناسی تربیتی نوین*، دوران.
- شارپور، محمد. (۱۴۰۰). *جامعه‌شناسی آموزش و پرورش*، سمت.
- شاکر، مهدی و موسوی، فاطمه. (۱۳۸۹). خوانش میان‌دینی از انسان کامل با رویکرد عرفانی، *فصلنامه الهیات تطبیقی*، ۱(۴)، ۳۸-۱۹.
- شفیعین، علیرضا و کلباسی اشتری، حمید. (۱۴۰۰). نظام اخلاقی سقراط- افلاطون و نقد اخلاق سوفسطایی در یونان کلاسیک، *فصلنامه پژوهش‌های فلسفی*، ۱۶(۴۰)، ۵۲-۶.
- صادق‌زاده قمصری، فاطمه. (۱۳۹۶). نقش کمالات عقلی در سعادت از دیدگاه ابن‌سینا، *فصلنامه فلسفه ابن‌سینا*، ۲۱(۵۸)، ۴۰-۲۱.
- صحب‌لو، علی و همکاران. (۱۳۹۷). انسان فرهیخته از منظر ابن‌سینا، *فصلنامه آموزش عالی*، ۳۴(۴)، ۸۱-۱۰۸.
- صلیبا، جمیل. (۱۳۹۱). فرهنگ فلسفی، ترجمه: منوچهر صانعی دره‌بیدی. حکمت.

غیرت اوغلی، منصور تمیز. (۱۳۹۷). مسائل نظری علمی در مورد انسان کامل در روان‌شناسی، *مجله اروپایی تحقیق و بازتاب در علوم آموزشی*، ۸(۸)، ۱۵-۲۲.

فتحی‌مقدم، فاطمه؛ کهنوجی، محمد و رودگر، مهدی. (۱۳۹۷). انسان کامل از دیدگاه قنون، *عرفان/اسلامی*، ۱۵(۵۸)، ۱۹۷-۲۱۴.
قربانی سی‌سخت، کریم؛ کریمی، محمدحسین؛ شمشیری، بهروز و خورمائی، فرامرز. (۱۴۰۰). خاستگاه‌ها و مبانی فلسفی فرانسان‌گرایی، *متافیزیک*، ۱۴(۳۴)، ۱۵۰-۱۳۵. <https://doi.org/10.22108/mp.2022.133385.1416>

لطفی، زهرا و سلاواتی، امیر. (۱۳۹۹). مقایسه دیدگاه سهروردی و ملاصدرا در مورد انسان کامل خسروانی، *تاریخ فلسفه*، ۱۰(۲)، ۹۲-۶۱.
معین، محمد. (۱۳۷۵). *فرهنگ فارسی میانه*، امیرکبیر.
موسوی‌مقدم، سیدرضا. (۱۳۹۳). انسان سالم و نقش آن در سلامت معنوی و روانی از دیدگاه رنه دکارت و علامه طباطبایی بر اساس رویکرد تفسیری المیزان، *مجله پیشرفت‌های پزشکی و علوم زیستی*، ۲۲(۹۰)، ۴۴-۳۳.

References

- Anvari, H. (2006). *Sokhan Comprehensive Dictionary Persian to Persian*. Sokhan. (In Persian)
- Azizi alavijeh, M. (2023). Analysis of the link between "questioning" and the development of the human soul. *Philosophical Meditations*, <https://doi.org/10.30470/phm.2023.2001346.2400>
- Bahrami Kaserchami, K. (2016). A perfect human being from the point of view of Ibn Arabi and Rumi. *Irfan research paper*, 8(15), 18-50. <http://erfanmag.ir/article-411-1-fa.html> (In Persian)
- Bakhshandeh Bali, A. & et al. (2017). Perfect Man with an Emphasis on Worldly Functions: An investigation of Ibn Arabi and Mulla Sadra's Perspective. *Religious Anthropology*, 13(36), 51-71. <https://doi.org/10.22034/ra.2017.24402> (In Persian)
- Bleidorn, W. & et al. (2020). The healthy personality from a basic trait perspective. *J Pers Soc Psychol*, 118(6), 1207-1225. <https://doi.org/10.1037/pspp0000231>
- Chowdhury, M. (2016). Emphasizing Morals, Values, Ethics, and Character Education in Science Education and Science Teaching. *The Malaysian Online Journal of Educational Science*, 4 (2), 1-16.
- Fathimoghadam, F.; Kahnooji, M. & Roodgar, M. (2019). A perfect human being from Qonavi's point of view. *Islamic Mysticism*, 15(58), 197-214. (In Persian)
- Gayrat Ugli, M. T. (2019). Scientific Theoretical Problems of Perfect Human Category in The Psychology. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences*, 7 (8), 15-22.
- Gorbani Sisakht, K.; Karimi, M. H.; Shamshiri, B. & Khormaei, F. (2022). Origins and philosophical foundations of transhumanism. *Metaphysics*, 14 (34), 135-150. <https://doi.org/10.22108/mp.2022.133385.1416> (In Persian)
- Khanifar, H. & Muslimi, N. (2018). *Fundamentals and principles of qualitative research methods: a new and practical approach*. Negah-e Danesh Publications. (In Persian)
- Khazaei, Z. (2021). A Reflection on the Nature of Wisdom. *Philosophical Thought*, 1(3):173-184. <http://dx.doi.org/10.58209/jpt.1.3.173> (In Persian)
- Lotfi, Z. & Salavati, A. (2020). A Comparison of the Views of Suhrawardī and Mullā Ṣadrā on Khosravani Perfect Man. *History of Philosophy*, 10(2), 61-92. (In Persian)
- Mitchell, L. A. (2015). Integrity and virtue: The forming of good character. *The Linacre Quarterly*, 82(2), 149-169. <https://doi.org/10.1179%2F2050854915Y.0000000001>
- Moin, M. (1996). *An intermediate Persian dictionary*. Amir Kabir. (In Persian)

- Mousavi Moghaddam, S. R. (2014). Healthy Man and Its Role in the Spiritual Health and Mental Health from the Viewpoints of Rene Descartes and Allamah Tabatabaei Based on the Interpretative Attitude of Almizan. *J Adv Med Biomed Res*, 22(90), 33-44. (In Persian)
- Saadat, H. & Alizamani, A. (2022). A comparative study of the theory of happiness in the philosophy of Aristotle and Ibn Sina, intersections, separations and criticisms. *Avecinnian Philosophy Journal*, 26(68), 203-226. <https://doi.org/10.30497/ap.2023.243901.1607> (In Persian)
- Sadeqzadeh Ghamsari, F. (2017). The Role of Intellectual Perfections in Happiness According to Avicenna's View Points. *Avecinnian Philosophy Journal*, 21(58), 21-40. <https://doi.org/10.30497/ap.2017.66413> (In Persian)
- Saif, A. A. (2013). *Modern educational psychology*. Duran. (In Persian)
- Salavati, A. & Kookaram, F. (2020). Explaining the Triple Necessities of Perfect Man from the Ibn Arabi and Allameh Tabatabai. *Islamic Mysticism*, 16(64), 38-55. (In Persian)
- Saliba, J. (1978). *The Philosophical Dictionary*. Translation: Manouchehr Saneyi Dareh Bidi. (2012). Hikmat. (In Persian)
- Shafieyoun, A. & Kalbasi Ashtari, H. (2022). Socrates-Plato's Ethical System and the Critique of Sophistic Morality in Classical Greece. *Journal of Philosophical Investigations*, 16(40), 52-67. <https://doi.org/10.22034/jpiut.2022.51933.3237> (In Persian)
- Shaker, M. & Mousavi, F. (2010). Inter-Faith Reading of Perfect Man with Mystical Approach. *Comparative Theology*, 1(4), 19-38. <https://dorl.net/dor/20.1001.1.20089651.1389.1.4.2.7> (In Persian)
- Sharepour, M. (2022). *Sociology of Education*. Samt. (In Persian)
- Sohbatloo, A. & et al. (2019). Sophisticated/Well-Educated Person from Avicenna's Perspective. *QJOE*, 34(4), 81-108. <http://dorl.net/dor/20.1001.1.10174133.1397.34.4.4.0> (In Persian)
- Weststrate, N. M. & Gluck, J. (2017). Hard-earned wisdom: Exploratory processing of difficult life experience is positively associated with wisdom. *Dev Psychol*, 53(4), 800-814. <https://doi.org/10.1037/dev0000286>